

*Петар Матић**

Институт за политичке студије, Београд

*Миша Стојадиновић***

Институт за политичке студије, Београд

РЕВОЛУЦИЈА ИЗМЕЂУ ТЕОРИЈЕ И ПРАКСЕ***

Сажетак

Аутори овим радом желе да укажу на комплексност феномена који се означава именом револуције, као и да својом теоријском анализом допринесу разумевању њене природе и смисла. Основне методе које се користе у овом раду су метод анализе садржаја и компаративни метод. Рад започиње анализом револуције као облика друштвеног кретања. Након тога следи кратак приказ пута који је овај појам прешао од самог почетка, па све до онога што ми данас подразумевамо под револуцијом. У другом делу се анализирају промене до којих је дошло у XVIII веку, као и значај који су ове промене имале за конституисање овог појма. На крају се излажу схватања Лава Троцког и Чарлса Тилија који су, сваки на свој начин, покушали да дођу до суштинe овог процеса пуног противуречности.

Кључне речи: револуција, друштвено кретање, перманентна револуција, револуционарна ситуација, револуционарни исход, демократија.

Револуција спада у ред појмова који се веома често идеализују и идеологизују. Да би смо дошли до значења које овај по-

* Истраживач сарадник, Институт за политичке студије, Београд

** Научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

*** Овај рад је настао као резултат рада на пројекту бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

јам има данас било је потребно да се пређе један дуг пут. Било је потребно да дође до, како би то Томас Кун [Thomas Kuhn] рекао, промене парадигми. Тачније било је потребно да се нешто деси да би се схватање о револуцијама као цикличном понављању истог, променило у оно што ми данас називамо револуцијама. Један од кључних догађаја који је свакако у многоструком допринео овоме јесте толико помињана, хваљена, али и критикована Француска револуција. Са Француском револуцијом појам револуције добија једно ново социолошко и политичко значење.

Поступак свођења искустава различитих револуција на неке заједничке именитеље, или обрасце није нимало захвалан. Један од проблема који додатно отежавају покушаје њиховог упоређивања зарад извлачења неких општих закључака представља и то што не постоји сагласност о овим појавама. Имајући ово у виду покушаћемо да у нашем раду превазиђемо ове потешкоће да би *проникли у природу и смисао процеса револуције*. Како би испунили овај амбициозни циљ на самом почетку разматраћемо појам револуције, а затим ћемо се послужити Француском и Америчком револуцијом да бисмо указали на сву комплексност овог процеса. Том приликом поменућемо неке од најзначајнијих теоретичара који су се бавили овим феноменом. Такође, посветићемо посебну пажњу Лаву Троцком [Лев Давидович Троцкий] и Чарлсу Тилију [Charles Tilly], тј. њиховим анализама процеса револуције. Лав Троцки спада у ред теоретичара чије име као да је заборављено у науци. У том смислу, осећамо се обавезним да овог великог теоретичара и његово значајно дело „Перманента револуција” поново актуализујемо. Што се тиче Чарлса Тилија сматрамо да не треба пуно трошити речи на значај који његова анализа има за разумевање овог проблема и да је потребно упознати се са његовим појмовима: „револуционарна ситуација” и „револуционарни исход”.

ПУТ КА ДАНАШЊЕМ СХВАТАЊУ ПОЈМА РЕВОЛУЦИЈЕ

Од свих речи којих се можемо сетити револуција можда спада у оне које самим својим помињањем изазивају најјаснију слику у главама оних који чују ову реч. Наравно овде не желимо рећи да револуција представља један јасан феномен чију је суштину једноставно назрети, већ да она спада у ред феномена о којима већина људи ствара унапред неку одређену слику: слику америчког патри-

оте који се бори са енглеским наметима, слику француског грађанина у борби против апсолутне монархије, слику руског сељака у борби против угњетавања, слику борбе са доста проливане крви. Све ово, међутим, може само загрепсти површину феномена револуције.

Сам појам револуције је за означавање друштвених промена употребљен релативно касно. Иако велики број аутора указује да корени овог појма воде у античку Грчку ниједан од појмова који се тада употребљавао нема истоветно значење са значењем које овај појам има данас. Сматра се да је реч револуција за означавање једног преокрета у друштвеном, а не у природном, а пре свега у астрономском значењу, први пут употребио француски краљ Анри IV пред крај XVI века када је за своје преобраћање у католицизам рекао: *То је револуција (Енциклопедија политичке културе 1993: 995)*. У овом случају, исто као и у астрономији, нарочито после дела Николе Коперника [Nicolaus Copernicus] *De revolutionibus orbium coelestium* (1543), реч је значила кружно кретање, тј. враћање на почетак. Догађаји у Енглеској који су се одиграли у XVII веку су заиста били револуција у данашњем смислу речи. Међутим, у оно време је револуцијом називан тек онај чин када је 1660. године дошло до поновног успостављања монархије.

Џон Лок [John Locke] свакако представља једног од најбрилијантнијих умова XVII века чије су се идеје директно супротстављале конвенционалном мишљењу да краљеви владају према божанском праву. Он је за време свог живота искусио две значајне политичке револуције, које су резутовале свргавањем краља Чарлса I и Џејмса II. Прва револуција је спроведена од стране пуританаца који су се у енглеском Парламенту побунили против Чарлса I, који је одбио да напусти престо. Све је то довело до револуције која је прерасла у грађански рат који су пуританци добили, ухапсили краља и осудили га на смрт. Након овог догађаја је прошло једанаест година када је власт краља поново успостављена и када је на престо дошао Џејмс II. Поновни долазак краља опет се није славно завршио, јер је он резултирао поновном револуцијом, додуше овога пута ненасилног карактера по чему је и добила назив *Glorious*, или *Bloodless Revolution*.

О усхићењу које има велики број људи, научника, писаца..., када се помене појам револуције, додуше са једном дозом опомене, можда најбоље говоре речи америчког филозофа, есејисте и песни-

ка Ралфа Валда Емерсона [Ralph Waldo Emerson] (XIX век), који је рођен исувише касно да би искусио Америчку револуцију, али који је живео у вихору промена које су се дешавале како у Америци, тако и широм европског континента:

„Уколико постоји период у коме би неко желео да се роди, -да ли то није доба револуција; када старо и ново стоје једно уз друго, и када допуштају да се међусобно пореде; када је енергија свих људи прожета страхом и надом; када историјска слава старог може бити компензована богатим могућностима новог доба? Ово време је, као и сва друга времена, веома добро време, под условом да знамо шта да радимо са њиме.”¹⁾

У природи револуције је да се одвија брзо доносећи изненадне и радикалне промене. У случају политичких револуција оне углавном резултирају најзначајнијим променама у односу на постојећи систем владавине. Међутим, треба истаћи да није свака политичка промена једнака револуцији. Историја је пуна устанака сељака, пучева, чији број учесника може достићи на хиљаде, чак десетине хиљада људи. Али, није сваки покушај да се збаци владајући систем власти уједно и револуција. На пример: политички противници могу убити политичког вођу неког система, поставити неког свог представника, а да се систем владавине у својој бити не промени. Такав догађај се не може сматрати револуцијом. Када би промена резултирала усвајањем једног потпуно новог система владања, тек онда би се такав догађај смео назвати именом које се веома често узалуд узима, именом револуције.

Овде би свакако требало поменути однос између друштвених и политичких револуција. „Друштвене револуције представљају брзе, базичне трансформације друштвене и класне структуре, које прати и носи класни револт одоздо. Политичке револуције мењају државну структуру али не и друштвену и оне не морају нужно да се остварују путем класне борбе. Оно што друштвене револуције одваја од осталих врста конфликта и промена јесте комбинација следећих подударности: подударност промена друштвене структуре са класним померањем; подударање политичких са друштвеним променама.”²⁾

1) Tim McNesse, *Political Revolutions of the 18th, 19th, and 20th Centuries*, Infobase Publishing, Chelsea House, 2005, стр. 13.

2) Theda Skocpol, *States and Social Revolutions – a Comparative Analysis of France, Russia, and China*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979, стр. 4.

Револуција свакако представља дугогодишње средство друштвених промена, међу којима свакако истичемо политичке промене. Трагови насилног збацивања са власти се могу наћи још у најранијој људској историји, у време примитивног племенског вођства. Међутим, модерна револуција је најбоље представљена политичким успоном у протеклих четиристо година. У XVI и XVII веку многи Европљани су почели да гледају на свет око себе другачијим очима. Научници су почели да развијају природне науке и да дефинишу научне законе који нуде једно сасвим другачије, ново објашњење света који нас окружује. У домену естремизма политичари који су желели да истакну карактер својих идеја називали су их револуционарним.³⁾

На исти начин на који су научници природних наука дошли до открића законитости дошло је до преокрета и у другим сферама науке, научници су се бацили на откривање законитости у домену својих наука желећи да са истом поузданошћу дођу до открића и објашњења свега онога што окружује човека. Свакако би требало поменути теоретичаре који почињу да користе „новину” звану разум зарад проналажења законитости. Овде се наравно мисли на период просветитељства, који је обележила тежња да се *интелектуалним светлом унесе светлост у таму која окружује људски ум.*

БЕК КАДА СЕ СВЕ ПРОМЕНИЛО

Крај XVIII века свакако представља период великих промена, период у коме су се одиграла три, можда најзначајнија догађаја у људској историји. Овде мислимо на Индустријску, Америчку и Француску револуцију. Овде се нећемо много бавити анализом Индустријске револуције, чији је значај неоспоран, већ ћемо се фокусирати на природу Америчке и Француске револуције, које су уједно и најзаслужније за формирање концепта револуције какав данас постоји. Иако се, веома често, веће заслуге приписују Француској револуцији, према нашем скромном мишљењу судбине ових народа током револуција су међусобно исувише испреплетане да би се могле разматрати независно једна од друге. Свака од њих носи заслуге на свој начин.

3) Душан Достанић, „Одређење екстремизма – проблеми и недоумице”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2013.

Америчка револуција је прва антиколонијална револуција. Идеју за борбу америчких колонија за независност је подстакао сам британски краљ Џорџ III, који је у једној прокламацији и у говору на парламенту рекао да су *Американци побуњеници који имају за циљ стварање независне државе, због чега са њима никакав компромис није могућ*.⁴⁾ Ове његове речи су браћа Адамс протумачили као проглашење америчке независности, па је остало само да и сами Американци то учине. Џорџ III, познатији као *краљ који је изгубио Америку*, није био, како то Американци веома често тврде, тиранин у правом смислу те речи, али је тежио проширењу свог утицаја. Џорџ III је доношењем двају закона навукао прави гнев Американаца на себе: Закон о таксама (1765) и Закон о чају (1773). Подсетимо се да су ратна дешавања Америчке револуције започела чувеном Бостонском чајанком, када је чај у вредности негде око 10.000 фунти бачен у море. Ништа друго на бродовима тада није оштећено. Један од многих који су тада посматрали овај догађај био је и Џон Адамс [John Adams] који је касније написао:

*„Три терета црног кинеског чаја су бачена у море... Толико је достојанства, величанствености, узвишености у овом последњем напору патриота... Ово уништење чаја, толико смело, храбро, снажно, неустрашиво, мора имати... важне последице... на епоху и историју.”*⁵⁾

Да ће овај догађај имати велике последице на историју Џон Адамс је свакако био у праву. Из његових речи се може видети сав понос Американаца револуцијом и борбом за независност.

Оно што је специфично за Америчку револуцију се можда најбоље може видети из тврдње Џона Адамса, америчког државника и учесника револуције од првих њених фаза, да је Америчка револуција била изведена пре него што је уопште дошло до оружаног сукоба. Оружани сукоб је последица промене до које је дошло у друштвеној свести и која је створила масовно расположење и одлучност да се неће више живети по старом.

Револуционари су успостављали установе нове власти које су једно време постојале са органима старе власти и тако доводиле до привременог двовлашћа. Тела са називом *комитети за допи-*

4) Љубинко Милосављевић, *Под/стицање слободе-новековна мисао у друштву*, Филозофски факултет, Ниш, 2008, стр. 143.

5) Tim McNesse, *Political Revolutions of the 18th, 19th, and 20th Centuries*, Infobase Publishing, Chelsea House, 2005, стр. 64.

сивање, које су колонисти оснивали да би преко њих размењивали искуства о проблемима у вези са захтевима британским колонијалним властима, прерасла су у локалне органе власти.⁶⁾ На исти начин паралелно са британским гувернерима и скупштинама успостављене су револуционарне скупштине.

Томас Пејн [Thomas Paine] је емигрирао из Енглеске управо у периоду када се Америчка револуција спрема да *прокључа*. Његова најзначајнија дела *Здрав разум* и *Људска права* су написана у одбрану револуције. За Пејна је свака тиранијска влада била морално погрешна. Он сматра да је свака форма монархије једнака тиранији, јер монархија не дозвољава да народ учествује приликом избора државних вођа. Погледајмо шта Пејн каже за револуцију:

„Свака наследна влада је у својој природи тиранска. Наследна круна, или наследни престо, или како год ми називали такве ствари нема другог значајнијег објашњења до тога да је људски род само наследно власништво. Наследити владу значи наследити народ, као да је он ништа друго до крдо. Уколико погледамо бедне услове у којима људи живе под монархијском и наследном владавином, осиромашени више од стране пореза него непријатеља, можемо видети колико су ови системи лоши и да је општа револуција у принципима и конструкцији облика владавине неопходна.”⁷⁾

Америчка револуција је дала прве декларације о правима које су биле инспирисане револуционарним природноправним теоријама и идејама народног суверенитета. Америчка револуција је започела доношењем горе поменутих закона а завршила се 1787. године, две године пре почетка Француске револуције.

Француска је била савезник Америке у рату за независност, што је довело до тога да се између ове две земље једно време развију тесни пријатељски односи. Чак су америчке декларације о правима послужиле као основ *Декларације о правима човека и грађанина* из 1789. године. Колико су судбине ових двеју земаља, а самим тим и револуције, биле испреплетане говори и податак да је дом Томаса Џеферсона [Thomas Jefferson], америчког амбасадора у Паризу, био стетиште револуционара. Међутим, оно што се не може порећи Француској револуцији је да ни један други догађај није оставио трага на појам револуције као она.

6) Исто, стр 120.

7) Исто, стр. 11-12.

Француска револуција је изазвана дубоким противречностима нагомиланим у друштву чији је економски напредак био успораван феудалним ограничењима наметнутим ради контролисања привреде са много пореза, такса, царина. Водећу улогу у таквом једном друштву су имали племство и свештенство док су грађани били правно неједнаки са положајем који је зависио од сталешке припадности. Такође, црква је контролисала развој науке и културе. У времену просветитељства, времену све веће вере у човеков разум, Француске феудалне установе су деловале сасвим супротно разуму. Француска револуција представља прави пример рушења уставна која су временски застареле и које представљају кочницу за развој друштва. Луј XVI, тадашњи краљ Француске нашао се пред великим изазовима. За њега веома често кажу да *није био рођен да буде краљ*. Луј је био пристојан бравар и занатлија и вероватно би био много срећнији једноставнијим животом.⁸⁾ Он свакако није био дорастао изазовима који су се тада наметнули пред њим.

Франсоа Фире [François Furet] указује да се веома често од 1789. године сматра да историја почиње управо са француском револуцијом, тако да 1789. представља нулту годину у историји новог света заснованог на једнакости. Историја француске револуције има сврху одржавања приче о пореклу и такво стање траје све до 1917. године када социјалистичка револуција постаје стварност.

Франсоа Фире, међутим, сматра да је инсистирање на томе да је револуција почетак нечег новог утолико чудније што је врло тешко схватити идеју о радикалном прекиду у друштвеном ткиву једне нације.⁹⁾ Свака концептуализација историје револуције треба да почне са критиком оне идеје о револуцији коју су имали актери и коју су одржавали њихови наследници, идеје о револуцији као радикалној промени и почетку једног новог доба. Без ове критике историје остају верне револуционарном доживљају из XIX и XX века.

У том смислу промена коју доноси Алексис де Токвил [Alexis-Charles-Henri Clérel de Tocqueville] добија на значају. Он поставља питање својим савременицима: *сматрате ли да је Француска револуција брутални рез у нашој националној историји?* Револуција је пре експанзија наше прошлости и она не само да није рез, него се

8) Исто, стр. 94.

9) Франсоа Фире, *О Француској револуцији*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1990, стр. 19.

може схватити само у историјском континуитету и кроз њега. Она само изгледа као рез, док у стварности остварује континуитет. Тако Француска револуција представља само један период током кога се друштвена и политичка еволуција која је већ претходно постојала убрзава. Токвил је значајна личност у проучавању револуције, јер он проучава револуцију на један јединствен начин. Револуција тиме постаје предмет систематског проучавања у коме се издвајају неки елементи, нарочито процес административне централизације под старим режимом и његов утицај на демократизацију друштва. Према њему се *револуција надовезује на стари режим*. За Токвила је суштински смисао револуције стварање централизоване државе, али то је такође и смисао старог режима. Револуција само даје ново име тој држави и она је револуција јер верује да ју је измислила. Токвил сматра да су револуционарни периоди најнепрозирнији у историји.¹⁰⁾ Треба напоменути да он сматра да је револуција у Америци имала сасвим другачији ток „јер ова држава није одвајкада постојала, већ су је створили дисиденти из једног аристократског друштва”.¹¹⁾ Тамо му се демократија чинила потпуном у односу на Француску. Французи су у великој мери били принуђени да се одређују према својој аристократској прошлости, док Американци за тим немају потребе „јер они нису постали једнаки, већ су рођени једнаки.”¹²⁾

Франсоа Фире каже да је револуција новина и ремећење равнотеже, и да она покреће толико непознатих снага да се традиционални механизми политике тиме мењају управо зато што се револуција смешта у један празан простор, тј. буја у сфери власти која је до јуче била забрањено поље а онда је нагло освојена. Револуција окреће ствари против државе, а у корист друштва. Она мобилише друштво, а разоружава државу. Енглеска и Француска револуција имају многе заједничке карактеристике, али ниједна од тих карактеристика није довољна да обезбеди Енглеској револуцији улогу коју је имала Француска револуција. Франсоа Фире предност ове друге види у *демократској политици која постаје важан чинилац који пресуђује о судбини људи и народа*. Демократска политика представља систем веровања на коме се заснива нови легитимитет заснован у револуцији према коме народ који је завео слободу

10) Исто, стр. 12-27.

11) Љубинко Милосављевић, *Под/стицање слободе - нововековна мисао у друштву*, Филозофски факултет, Ниш, 2008, стр. 203.

12) Исто, стр. 203.

и једнакост мора сломити отпор непријатеља. Иронија је, према Фиреу, да иако се сматрало да Француска револуција остварује Русоове [Jean-Jacques Rousseau] идеје, у стварности се показало да је Русоов песимизам оправдан. Русо је сматрао да постоје само два решења за остваривање друштвеног уговора, о чему он говори у свом писму оцу Мирабоу 26. јула 1767. године:

1. правно стање, тј. човек који се покорава закону, што је непрекидна игра огледала између појединачних воља и опште воље и
2. ако тога нема онда је још увек најбоље постојеће стање у коме је човек постављен изнад закона захваљујући суверености грађана која је прешла у руке апсолутног деспота који бар гарантује друштвени мир.

Русо каже да *не види неку могућу средину између најригорозније демократије и најсавршенијег хобсизма, јер сукоб између људи и закона који уноси у државу непрекидни унутрашњи рат је најгоре од свих политичких стања* (Фире 1990: 41). Француска револуција представља добар пример различитости демократске теорије и демократске праксе.

Оно што се не може порећи је да је идеја Француске револуције рођена у идејама Русоа. Колико је његово стваралаштво било утицајно говори и чињеница да је Робеспјер [Maximilien François Marie Isidore de Robespierre] у току револуције себе и своје присталице декларисао као *ученике бесмртног Жан Жак Русоа*.

Жан Антоан Кондорсе [Jean-Antoine Condorcet] се 1793. године, дакле у време када је Француска револуција пролазила кроз најбурнију фазу, посебно бавио значењем речи револуционаран. Он у спису *О значењу речи револуционарног* каже да смо од речи револуција извели реч револуционарно чије се значење односи на све што се тиче револуције коју смо ми у пракси извели у једној држави која је толико дуго била под стегам деспотизма, а за свега неколико година постала једина република у којој је слобода заснована на једнаким правима људи. Према њему се реч револуционарно *може применити само на револуције које као свој циљ имају слободу*.¹³⁾ Он сматра да је револуција стање историјске нужности у којем је оправдано све што доприноси очувању револуције и ње-

13) *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 1000.

них резултата. Овде оправдано постављамо питање о томе како би његово гледиште било да је знао да ће га та иста револуција, за коју је толико хвале имао, коштати живота.

Један од жестоких критичара Француске револуције јесте свакако Едмунд Берк [Edmund Burke]. На питање шта је Француска добила револуцијом он каже:

„Прорачунајте ваш добитак: погледајте само шта сте добили тим екстравагантним и претенциозним спекулацијама које су подучиле ваше вође да презиру своје претке и своје савременике, па чак и саме себе све до тренутка када су заиста постали достојни презира. Идући за овим лажним светлима Француска је купила нескривену несрећу по вишој цени од оне по којој је било која нација добила најнеспорнију срећу. Француска је купила беду злочином!”¹⁴⁾

Он сматра да је ситуација која је настала након велике револуције у Француској једна *подла превара*, у којој они који се не слажу са револуционарном струјом морају бити третирани као *заступници ропства*. Та нова власт која наступа као чиста демократија је, према њему, на правом путу да постане погубна и срамна олигархија. Он не верује тврдњама да је дотадашња власт била у толикој мери лоша да није могла да се реформише, већ је морала да на један тако ужасан начин буде свргнута.

Када је револуција започела 14. јула 1789. године народ Француске је срушио омражену тврђаву – тамницу, Бастиљу. Тада је Француски краљ узвикнуо: *Па то је побуна!* Његов саговорник војвода Рошфуко Лианкур му је тада одговорио: *не господару, то је револуција.*¹⁵⁾ Лианкур је притом рекао да „оно што се тамо дешава тако је неопозиво као и путања звезде којој чак ни краљ не може заповедати”.¹⁶⁾ Овим је у Француској појам револуције био изражен на један другачији начин. У наредном периоду се он уобличио означавајући, уместо цикличног враћања на почетак, радикалне и насилне политичке промене.

14) Берк Едмунд, *Размишљања о револуцији у Француској*, Филип Вишњић Београд, 2001, стр. 49.

15) Љубинко Милосављевић, *Под/стицање слободе - нововековна мисао у друштву*, Филозофски факултет, Ниш, 2008, стр. 143.

16) Хана Арендт, *О револуцији*, Филип Вишњић, Београд, 1991, стр. 39.

ПЕРМАНЕНТНА РЕВОЛУЦИЈА

Овде свакако треба поменути и појам перманентне револуције који уводи Лав Троцки. Перманентна револуција, у оном смислу какав је Маркс [Karl Marx] дао том појму, значи револуцију која се не мири ни с којим обликом владавине, која се не зауставља на демократској етапи, прелази на успостављање социјалистичких мера, револуцију чија се свака наредна етапа заснива на претходној и која се може завршити само потпуном ликвидацијом класног друштва.¹⁷⁾ Подсетимо се да је Маркс за револуције рекао да су локомотиве историје.¹⁸⁾ Троцки је међу првима почео да оспорава схватање марксистичке ортодоксије која је тврдила да „револуције морају најпре избити у најразвијенијим земљама”.¹⁹⁾ Владимир Лењин [Владимир Ильич Ульянов Ленин] је ово схватање преузео у својим *Априлским тезама* 1917. године на основу чега је и спроведена *Октобарска револуција*.²⁰⁾

Троцки сматра да се ради бољег схватања проблема теорије перманентне револуције она мора рашчланити на три врсте идеја које су сједињене у њој:

1. Она обухвата проблем преласка из демократске револуције у социјалистичку. Појам перманентне револуције први пут употребљавају Маркс и његови следбеници средином 19. века. Ова теорија је обновљена 1905. године и приказивала је како демократски задаци заосталих буржоаских нација у наше доба воде у диктатуру пролетеријата која ставља на дневни ред социјалне задатке. Пут ка демократији за неразвијене земље пролази кроз диктатуру пролетеријата.
2. Аспект перманентне теорије карактерише социјалистичку револуцију као такву. Једна етапа преображаја непосредно произилази из друге. Револуције привреде, технике, науке, породице, живота и нарави одвијају се у сложеном међусобном сплету, не допуштајући друштву да успостави равнотежу и у томе је значај социјалистичке револуције као такве.

17) Лав Троцки, *Перманентна револуција*, Отокар Кершовани, Ријека, 1972, стр. 10.

18) Theda Skocpol, *States and Social Revolutions – a Comparative Analysis of France, Russia, and China*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979, стр. 3.

19) Ђурковић Миша, „Трансформација троцкизма крајем двадесетог века”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2009, стр. 172.

20) Исто, стр. 172.

3. Међународни значај социјалистичке револуције, који твори трећи аспект теорије перманентне револуције, проистиче из стања економског и социјалног система друштва. Социјалистичка револуција започиње на националном тлу, али се ту не може и завршити.²¹⁾

Он је тврдио дуго након победе револуције да се совјетска власт не може одржати без глобалне трансформације привредног и економског уређења света, због њене угрожености од глобалне буржоазије и домаћег сељачког становништва. Стаљин [Иосиф Виссарионович Сталин] је крајем 1924. оштро напао ово становиште назвавши га антилењистичким. Према Стаљину „СССР мора да успостави поредак, политички, економски и безбедоносни, који ће бити способан да се одржи и развија без обзира на глобалне околности, односно тражио је начин да такав СССР укључи у реално постојећи међународни поредак”.²²⁾

Троцкијев модел перманентне револуције је трпео бројне критике међу којима сам Троцки наводи следеће:

1. Троцки је занемаривао разлике између буржоаске и социјалистичке револуције. Већ је 1905. сматрао да пред руским пролетаријатом стоји задатак остваривања непосредног социјалистичког преокрета.
2. Троцки је потпуно заборављао аграрно питање. За њега сељаштво није ни постојало. Револуцију је приказивао као двобој пролетеријата са царизмом.
3. Троцки није веровао да ће светска буржоазија дозволити имало дуготрајније постојање диктатуре руског пролетеријата и сматрао је њезин слом неизбежним ако пролетаријат Запада не освоји власт у најкраћем року и не притекне им у помоћ. Тиме је Троцки потцењивао притисак западног пролетеријата на своју буржоазију.
4. Троцки уопште не верује у снагу пролетеријата, у његову способност да самостално изгради социјализам и зато се уздао само у међународну револуцију.²³⁾

21) Лав Троцки, *Перманентна револуција*, Отокар Кершовани, Ријека, 1972, стр. 10-13.

22) Ђурковић Миша, „Трансформација троцкизма крајем двадесетог века”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2009, стр. 173.

23) Лав Троцки, *Перманентна револуција*, Отокар Кершовани, Ријека, 1972, стр. 10-13.

За прве две тврдње Троцки каже да су лажне у самој основи јер је он полазио од буржоаско-демократског значаја револуције и дошао је до закључка да дубина аграрне кризе може довести на власт пролетаријат неразвијене Русије. Што се тиче треће оптужбе њу је диктирала нестална вера у могућност неутрализације империјалистичке буржоазије на неограничено време уз помоћ *разумног* притиска пролетеријата. Четврти приговор је усмерен на период до 1905. до 1917. године када је био неуморно оптуживан зато што допушта вероватноћу да руски пролетаријат дође на власт пре пролетаријата западне Европе. До тада устаљено мишљење је било да ће се то прво десити у Енглеској и другим развијеним земљама, а да ће тек онда доћи на ред Русија.

РЕВОЛУЦИОНАРНА СИТУАЦИЈА И РЕВОЛУЦИОНАРНИ ИСХОДИ

Чарлс Тили каже да одговор на питање о томе који се европски догађаји могу оквалификовати као стварне револуције у многоме зависи од одређења овог појма. Уколико револуцију и сувише уско одредимо инсистирајући на томе да је револуција нешто што треба да личи на борбе вођене у Француској или Русији, онда ћемо наћи веома мали број догађаја који би могли да носе ово име. Уска дефиниција револуције има предност са становишта *Комунистичког манифеста* који на њу гледа као на редак догађај који је могућ једино под изузетним околностима и који мења целокупну људску историју. Са друге стране шира дефиниција има предност јер усмерава пажњу на проблеме које уска дефиниција занемарује. Према Тилију „ма шта друго у себе укључивале, нужни елеменат револуција је насилно преузимање власти над државама, те отуда свако плодно објашњење револуција мора, између осталог, одговорити на питање на који начин државе и употреба силе варирају у времену, простору и друштвеном контексту”.²⁴⁾ Он жели да покаже како се велике револуције не развијају *sui generis*, подвргнуте законима који их потпуно одвајају од рутинских облика политичких промена. Изгledi за револуцију и карактер револуције зависили су од промена организације држава и система држава и у будућности ће зависити од њих. Друштвени процеси у окружењу једне државе на посредан начин условљавају вероватноћу за избијање револуције и њен карактер:

24) Тили Чарлс, *Европске револуције, 1492- 1992*, ЦИД, Подгорица, 2005, стр. 6.

1. обликовањем државне структуре дате државе и њеног односа према подређеној популацији;
2. одређивањем главних актера унутар сваке посебне државне заједнице, као и начина њиховог приступа политичкој борби; и
3. утицањем на то колико великом притиску ће бити изложена држава и из којих праваца ће се тај притисак вршити.

Разматрајући суштину револуција на примеру помрачења сунца и саобраћајног застоја Тили каже да револуције пре подсећају на застоје у саобраћају, који настају изненада, дешавају се у различитим околностима из различитих разлога и варирају по облику и оштрини. Он дефинише револуцију на следећи начин:

„Одредимо револуцију као процес насилног преузимања власти над државом током којег бар два различита блока претендента истичу међусобно неспојиве захтеве за контролу над државом при чему сваки блок има подршку знатног дела популације која се налази под јурисдикцијом те државе. Блокови могу бити компактни актери, рецимо класа крупних земљопоседника, али се они често састоје од коалиције које владају, чланова друштва и/или изазивача. У револуцији државна заједница престаје да се понаша као пређе; дистинкције између, управљача чланова друштва и изазивача замагљују се и потом мењају. Током револуције, дакле, не – претенденти се често мобилишу и постају претенденти; када једна власт над државом дође озбиљно у питање, сваки интерес који зависи од државне акције угрожен је. Захваљујући минимуму рутинске организације и веза између припадника популације, увид у чињеницу да су заједнички интереси изненада угрожени нагони сваку популацију да предузме снажну иницијативу и да се мобилише.”²⁵⁾

Тили указује на то да револуција има две компоненте: револуционарну ситуацију и револуционарни исход. Револуционарна ситуација укључује мултипликацију суверенитета када два или више блока истичу ефективне, међусобно неспојиве претензије на контролу државе, док се револуционарни исход дешава онда када се државна власт са оних који су је држали пре почетка мултиплицирања државног суверенитета пренесе на нову владајућу коалицију. Посматрано кроз историју мали број револуционарних ситуација је имао револуционарне исходе. Узроци за сваку од њих се могу видети у следећој табели.

25) Исто, стр. 9.

Табела: Узроци револуционарних ситуација и исхода

Револуционарна ситуација	Револуционарни исходи
1. Појава претендената или коалиција претендената, који испоста- вљају међусобно супротстављене захтеве за контролу над државом или неким њеним сегментима.	1. Отцепљење чланова државне за- једнице.
2. Опредељење за те захтеве од стра- не знатног сегмента грађанства.	2. Стицање оружаних снага од стра- не револуционарних коалиција.
3. Неспособност или неспремност владара да потисну алтернативну коалицију и/или опредељење за њене захтеве.	3. Неутрализација или отцепљење искључиве, ривалске захтеве за контролу.
	4. Контрола државног апарата од стране чланова револуционарне коалиције.

Извор: Тили Чарлс, *Европске револуције, 1492-1992*, ЦИД, Подгорица, 2005, стр. 52.

Да би смо, према Тилију, имали револуцију у истинском облику морамо имати оба ова аспекта испуњена, тј. морамо имати и револуционарну ситуацију и револуционарни исход. Његовом одређењу револуције се може приговорити да је прешироко, јер њиме у револуције могу бити укључени и догађаји који то нису, као што су то на пример сецесионистички ратови, али свакако је битно упознати се са њиме.

И НА КРАЈУ...

Револуција, дакле, представља радикалне и веома често насилне промене у друштву. Иако се о овом појму могу наћи многобројна разматрања не може се рећи да смо до краја истражили његову суштину. Револуције могу рећи бити покренуте тежњом за освајање власти зарад „ослобођења” а да њихов резултат буде управо супротно, неограничена власт и ограничена слобода. То може довести до тога да се неке револуције претворе у скупе и безуспешне експерименте. Поред индивидуалних амбиција и властољубивости, револуционаре је веома често одводио на странпутицу и емотиван занос, фанатизам, због чега су избегавали умереност, која би била изражена у уставима и законима.

Овај процес препун противуречности је присутан током чита-ве људске историје, мада се појам револуције устоличио онаквим каквим га ми данас познајемо тек након Француске револуције. Тада је коначно напуштено старо мишљење о револуцијама као о цикличном враћању истог и усвојено схватање о револуцијама као радикалних и често насилних политичких промена. „Демократска револуција је проистекла из историјске тежње за што већом јед-

накошћу; у том смислу она се може сматрати неумољивом револуцијом. Многи сматрају да је пут ка демократији друштвени процес који се не може зауставити.”²⁶⁾

Француска револуција, можда најконтроверзнија од свих, свакако представља један од најзначајнијих историјских догађаја. Она је веома често разматрана, анализирана, хваљена и критикована. Углавном, она представља догађај који је означио, како то велики број теоретичара тврди, почетак једне нове епохе. Мада се Франсоа Фире не би сложио са тиме да револуција доноси нешто радикално ново, већ да као што то Токвил каже представља само експанзију наше прошлости. Додуше да би се револуција остварила у садашњости она се мора припремити у прошлости, тј. морају се припремити услови за њен почетак. О томе можда најбоље сведочи пример Америчке револуције у којој су многобројне промене извршене пре самог њеног почетка. Тиме тумачење о револуцијама које даје Чарлс Тили добија на значају. У овом раду смо поменули и Троцког, човека чији је име изгледа незаслужено заборављено у науци. Његов појам перманентне револуције свакако да заслужује пажњу, јер су новине које он уводи у таквом једном друштвеном окружењу, као што је за време његовог живота била Русија, утолико битније јер се не подударају са тада владајућим и идеолошки усмереним схватањима.

Можда су промене које револуције доносе значајне, добре, и можда су оне пут којим свако друштво мора поћи на путу свог развоја, али оно што стално морамо имати на уму је да су мерено укупним бројем жртава неке револуције захтевале исувише високу цену за оно што је произашло као њихов исход!

Литература

- Арент Хана, *О револуцији*, Филип Вишњић, Београд, 1991.
- Берк Едмунд, *Размишљања о револуцији у Француској*, Филип Вишњић Београд, 2001.
- Достанић Душан, „Одређење екстремизма – проблеми и недоумице”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2013.

26) Вишња Станчић, „Либерална демократија”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 4/2010, стр. 153-172.

- Ђурковић Миша, „Трансформација троцкизма крајем двадесетог века”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2009.
- *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
- Lee Kaid, Lynda, Holtz-Bacha Christin, *Encyclopedia of Political Communication*, SAGE Publications, 2008.
- Милосављевић Љубинко, *Под/стицање слободе-новековна мисао у друштву*, Филозофски факултет, Ниш, 2008.
- Митровић, Љ. *Социологија*, Институт за политичке студије, Београд, 2003.
- McNesse Tim, *Political Revolutions of the 18th, 19th, and 20th Centuries*, Infobase Publishing, Chelsea House, 2005.
- Skocpol Theda, *States and Social Revolutions – a Comparative Analysis of France, Russia, and China*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.
- Тили Чарлс, *Европске револуције, 1492- 1992*, ЦИД, Подгорица, 2005.
- Троцки Лав, *Перманентна револуција*, Отокар Кершовани, Ријека, 1972.
- Фире Франсоа, *О Француској револуцији*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1990.

Petar Matic, Misa Stojadinovic

REVOLUTIONS BETWEEN THEORY AND PRACTICE

Resume

The authors in this article want to point out the complexity of the phenomenon that is been called revolution. There are numerous papers about revolutions that either glorify or criticize them. Revolution is a radical and often violent change in a society. Although there are numerous analyzes about this problem there is no theoretical unity about its essence. Revolutions can be triggered by the desire for freedom, but instead of that their results can be limited freedom and unlimited power. Individual ambitions and desire for power are not the only reasons why revolutions did not fulfill its purpose. One of the reasons of this problem can be the fact that revolutionaries very often can be blind.

ded with emotional fervor and fanaticism. The results of revolutions are maybe being important for societies, and revolutions are maybe the way for their development, but we must always keep in our minds that the price that they demand sometimes can be too high.

Key words: revolutions, social movement, permanent revolution, revolutionary situation, revolutionary outcome.

Овај рад је примљен 10. јуна 2013. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. септембра 2013. године.